

منار جام و غوریان

با مقدمه ای از
دیوید توماس

Contents

- Introduction
- Geographical Setting
- Historical Setting
- The Ghurids and ancient Firuzkuh
- Research at Jam
- The Minaret of Jam
- UNESCO World Heritage Site
- The Looting of Antiquities
- The Minaret of Jam Archaeological Project
- The Potential for Future Work
- Bibliography
- Acknowledgements

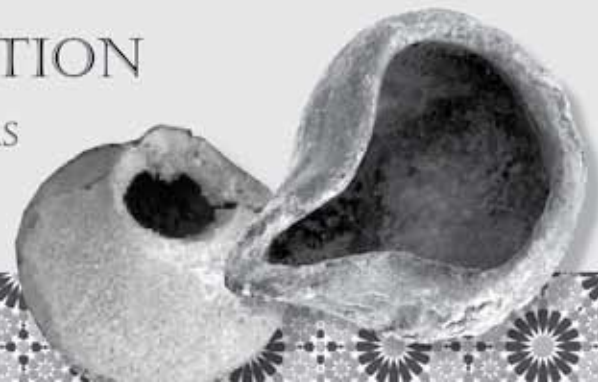
مندرجات

- مقدمه
- مشخصات جغرافیایی
- مشخصات تاریخی
- غوریان
- و فیروز کوه قدیم
- تحقیق در جام
- منار جام
- میراث جهانی یونسکو
- غارت آثار عتیقه
- پروژهء باستانشناسی منار جام
- پتانسیل کاری برای آینده
- مراجع
- قدردانی

THE MINARET OF JAM AND THE GHURIDS

AN INTRODUCTION

BY DAVID THOMAS

The Minaret of Jam and the Hari Rud.

منار جام و دریای هریرود.

Introduction

The 830 year old Minaret of Jam, in central Afghanistan, is the second tallest ancient, baked brick minaret in the world. The exterior of this intricately decorated minaret is covered with geometric designs and kufic inscriptions, in brick and turquoise-glazed tiles. The minaret, however, is merely the most visible remnant of Firuzkuh (modern Jam), the summer capital of the Ghurid sultanate.

The Minaret and the Archaeological Site of Jam became Afghanistan's first UNESCO World Heritage Site in 2002.

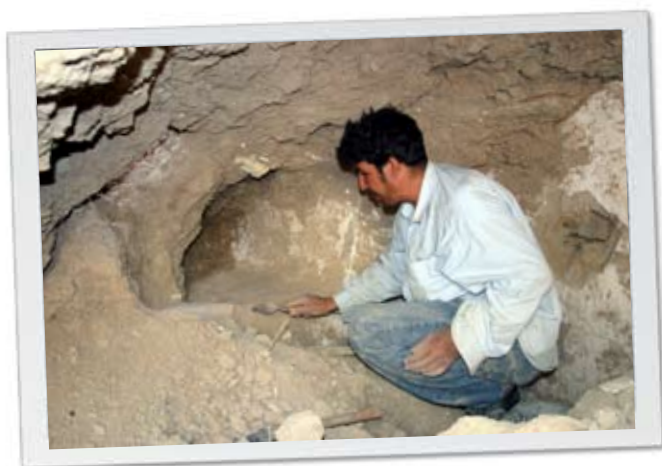
This short booklet is designed to give visitors introductory information about Jam and the Ghurids – the bibliography

at the end lists more detailed archaeological and historical reports, a few of which are available on the World Wide Web.

The booklet also aims to outline the archaeological work which has recently been undertaken by the Minaret of Jam Archaeological Project (MJAP), on behalf of the National Afghan Institute of Archaeology (NAIA) / the Ministry of Culture and Youth, the Islamic Republic of Afghanistan. A multi-lingual booklet aimed at Afghan school children has also been published.

We are very grateful to the Lonely Planet Foundation and the Publications Committee of the Faculty of Oriental Studies, University of Cambridge, for their funding and assistance in publishing these booklets, and to Mr Reza-e Sharif of the Society for the Preservation of Afghanistan's Cultural Heritage (SPACH) for translating the booklets.

David Thomas
co-director, Minaret of Jam Archaeological Project
email: dcthomas@students.latrobe.edu.au

Excavating a window ledge in a Ghurid house, MJAP 2005.

طاق یکی از خانه های قدیم جام ، پروژه ده باستانشناسی منار جام ۲۰۰۵.

MJAP Website:

www.arch.cam.ac.uk/~alg1000/mjap/

The Minaret of Jam - Afghanistan's best preserved historic treasure.

منار جام- بهترین گنجینه تاریخی حفظ شده افغانستان.

منار جام با قدمت ۸۳۰ سال، در مرکز افغانستان موقعیت دارد که از لحاظ بلندی دومین منار ساخته شده از خشت پخته بشمار می رود. لایه بیرونی این منار با نقوش زیبای هندسی و خطوط کوفی از خشت و کاشیهای ملعب به فیروزه مزین می باشد. منار جام مهمترین اثر باقی مانده از پایتخت تابستانی غوریان، فیروز کوه (جام فعلی) است.

منار و ساحه باستانی جام از اولین آثار تاریخی افغانستان بوده که در سال ۲۰۰۲ در لیست میراث جهانی یونسکو گنجانده شده است.

جزوه آموزشی که پیش روی شماست محتوی اطلاعات مقدماتی در مورد منار جام و سلسله غوریان بوده که برای بازدید کنندگان از این ساحه تاریخی طراحی شده است. برای اطلاعات بیشتر در حیطه های تاریخی و باستانشناسی می توانید به منابع و موعاخذ درج شده در صفحات آخر کتاب مراجعه نمایید. قسمت هر چند بخش کوچکی از این منابع اطلاعاتی را شما می توانید از طریق صفحات گسترده وب (انترنت) بدست آورید.

این جزوه آموزشی علاوه بر داشتن اطلاعات ذیقیمت، طرحی است روشن از کارهای باستانشناسی که در این اواخر توسط پروژه باستانشناسی منار جام (MJAP) به نیابت از انستیتوت ملی باستانشناسی افغانستان، مربوط وزارت اطلاعات فرهنگ و جوانان دولت جمهوری اسلامی افغانستان، انجام گرفته است. هدف از این جزوه آموزشی که به چند لسان برگردانده شده است، ارائه اطلاعات باستانشناسی و تاریخی به فرزندان این مرز و بوم میباشد.

بسیار شکر می کنیم از بنیاد لونی پلنت (the Lonely Planet Foundation) و کمیته انتشارات فاکولته شرق شناسی پوهنتون کمبریج که با کمک مالی خویش در چاپ این اثر یاری رساندند و از آقای رضا شریفی (انجمن حفظ میراث فرهنگی افغانستان) که وظیفه ترجمه این جزوات آموزشی را بر عهده داشتند.

دیوید توماس

مدیر پروژه باستانشناسی جام

ایمیل: dcthomas@students.latrobe.edu.au

وب سایت پروژه باستانشناسی منار جام:

www.arch.cam.ac.uk/~alg1000/mjap/

✿ Geographical Setting

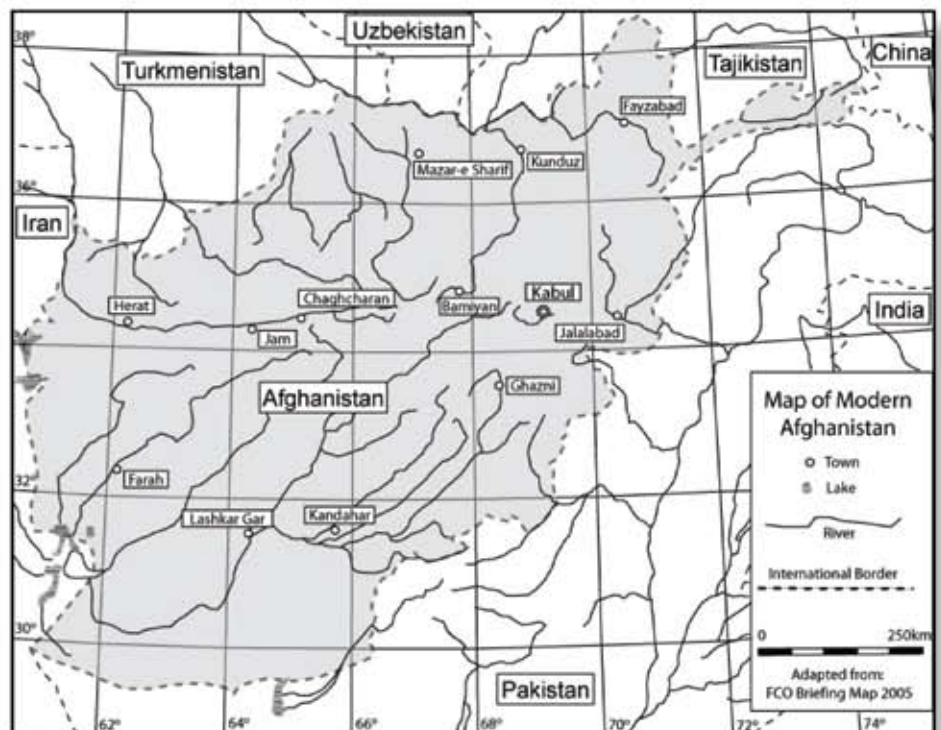
The Minaret of Jam is located in the mountainous Ghor province of central Afghanistan. The site is ca 70 km from Chaghcharan, the provincial capital, and ca 215 km (8-10 hours, by 4WD) to the east of Herat. Jam nestles in a deep valley 1900 m above sea level; nearby mountains rise to over 3000 m. This harsh environment has bitterly cold winters and hot, dry continental summers. Little flat land is locally available on which to grow crops and the steep mountain slopes offer sparse grazing for domesticated animals. The Ghurids only spent part of the year at Jam, migrating forty farsakhs (approximately 200 km) to the south-east to Shahr-i Dawar when winter set in.

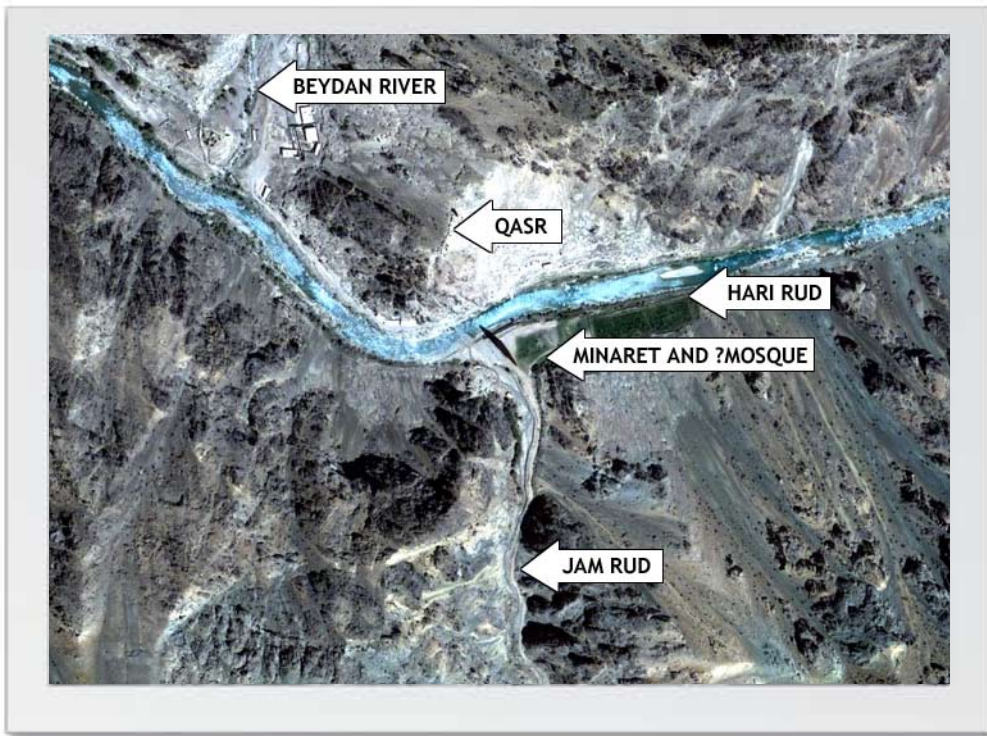
The minaret stands at the confluence of two rivers – the major Hari Rud and the much smaller Jam Rud. The Hari Rud flows east-west along a major geological fault-line, which crosses northern Iran and runs through Afghanistan. This fault is the major tectonic boundary of the Asian Plate. Given the number of earthquakes in the region, it is remarkable that the minaret has survived.

The other major geomorphological threat facing the minaret is erosion – snowmelt causes serious flooding each spring. Gabions have been constructed by SPACH and UNESCO

to protect the foundations of the minaret, but they require maintenance and annual repair.

A trickle of tourists and scholars visited the site in the 1960s and 1970s, but few outsiders were able to reach Jam for two decades following the Soviet invasion in 1979, due to the fighting and Jam's remote location. This period coincided with the widespread looting of the site. In recent years, however, tourists have slowly started to return.

Satellite image of Jam.

عکس فضایی منار جام

مشخصات جغرافیایی

منار جام در ولایت کوهستانی غور در مرکز افغانستان موقعیت دارد. این ساحه در فاصله تقریبی ۷۰ کیلومتری از مرکز ولایت - چچران- و ۲۱۵ کیلومتری شرق هرات (۸ تا ۱۰ ساعت مسیر با موتر) در دره ای عمیق - ۱۹۰۰ متر بالاتر از سطح دریا- در میان کوههای مرتفع - ۳۰۰۰ متر بالاتر از سطح دریا قرار دارد. این محیط خشن دارای زمستان بسیار سرد و تابستانی بسیار گرم و خشک حاره ای است در این مناطق وسعت زمینهای هموار برای کشاورزی کم بوده و چراگاههای که در سرتاسر منطقه پراکنده است برای چراندن حیوانات اهلی مورد استعمال قرار می گیرد. جام پایتخت تابستانی سلسله غوریان بوده که در فاصله ۴۰ فرسخی (تقریباً ۲۰۰ کیلومتر) از جنوب شرقی پایتخت زمستانی آنان قرار داشته است.

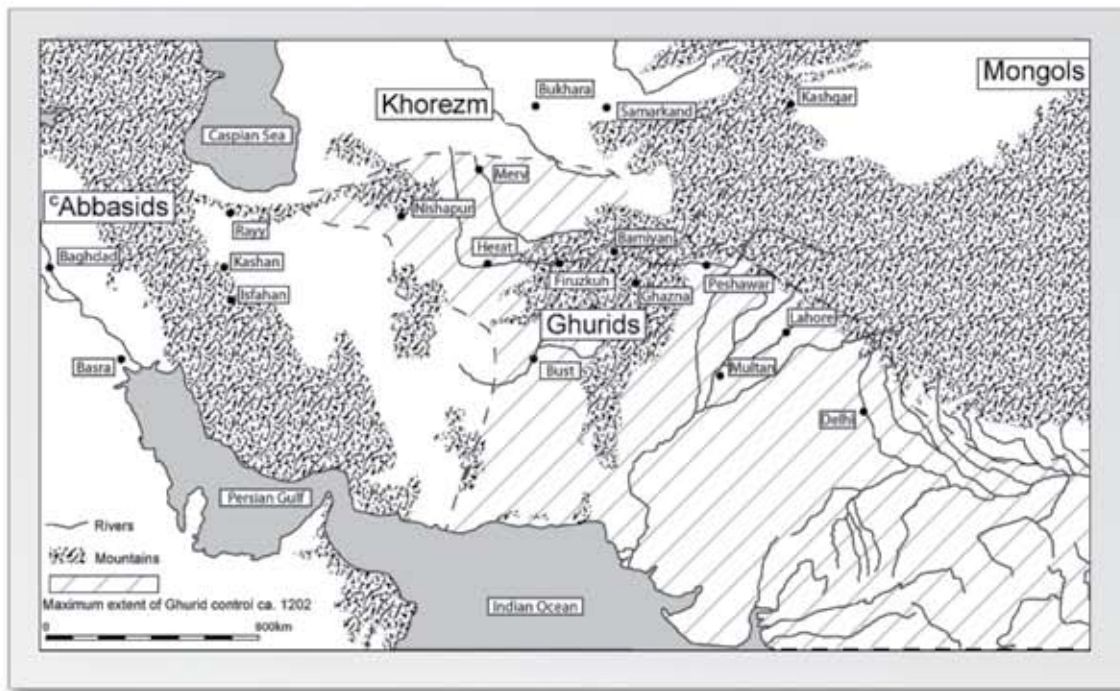
منار جام ما بین تقاطع دو دریای هریرود و جام رود قرار دارد. دریای بزرگتر یا همان هریرود از شرق به غرب در امتداد شکستگی که از ایران تا به افغانستان امتداد دارد جریان دارد. این شکستگی مشخص ترین مرز فلات آسیا محسوب می شود. با وجود این شکستگی و تعداد زیاد زلزله، با برجا ماندن این منار خود بسیار تعجب برانگیز می باشد.

دیگر عامل مهم جغرافیایی که این منار را تهدید می کند فرسایش ایجاد شده توسط جریان آبهای دریاهای پیرامون منار می باشد که جهت جلوگیری از آن با همکاری اسپچ و یونسکو دیوارهای (جالیهای مملو از سنگ و ریگ که در کنارهای رودخانه برای جلوگیری از فرسایش ساحل دریاها استفاده می شود) در اطراف منار ساخته شده است که این محافظتی خود نیاز به ترمیم و بازسازی سالانه دارد. در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ تعداد محدودی توریست از ساحه دیدن می کردند که با شروع تهاجم شوروی و دور دست بودن ساحه از این حجم کم بازدیدکنندگان نیز کاسته شد. همزمان با این مناقشات، غارهای پراکنده نیز در ساحه به وقوع پیوست. در این اواخر با تحولات بوجود آمده کم، کم به تعداد توریست های که از ساحه دیدن می کنند افزوده می شود.

A lamp from the excavations at Jam.

وسيله گلي که به عنوان گروپ روشنایی از آن استفاده می شده است.

Map of the Ghurid Empire.
نقشه امپراتوری غوریان.

Historical Setting

The Ghurids, who built the minaret and their summer capital at Firuzkuh, were initially a loose federation of mountain chiefdoms. In 1009, the Ghaznavid ruler Mahmud sent the first of three expeditions into Ghur, introducing Islam to this remote pagan area. The Seljuqs, who were rivals of the Ghaznavids, also tried to control Ghur; after Sultan Sanjar's campaigns in 1107/8, the Ghurids sent tribute comprising of armour and watch dogs to his court at Sultan Kala (modern Merv, in Turkmenistan). Ghurid emissaries were also sent to the Abbasid court in Baghdad.

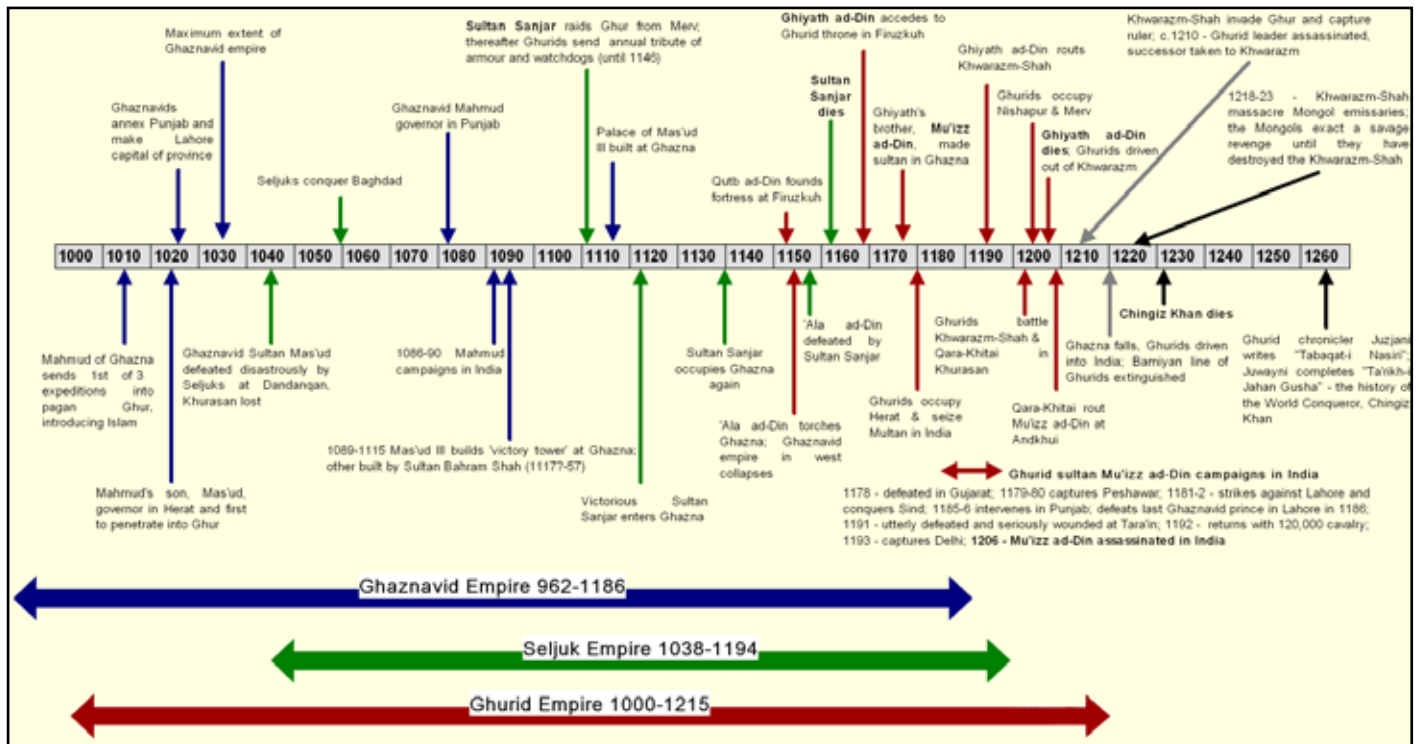
As the power of their neighbours waned and the Ghurids became more united, they seized the opportunity to expand. Ghurid forces attacked Ghazna (modern Ghazni) in 1150, causing such devastation that their commander Ala' al-Din Husain became known as 'the Incendiary of the World'.

The accession of Ghiyath al-Din to the Ghurid throne in 1163 heralded the heyday of the Ghurids. Ambitious military campaigns by Ghiyath al-Din and his brother Mu'izz al-Din resulted in the Ghurid sultanate stretching from Nishapur in eastern Iran through Afghanistan and northern India to the Bay of Bengal. This brief fluorescence, however, floundered after the death of Ghiyath al-Din in 1203 and the assassination of Mu'izz al-Din in India in 1206. The Ghurids were defeated by the Khorezm-Shah (who led armies from the north) and Firuzkuh surrendered

in 1215-16. Chingiz Khan and the Mongols then attacked the region from ca 1220-2; Chingiz's son Ögödei besieged Firuzkuh twice before the site was abandoned and the Ghurids consigned to history.

Ögödei, son of Chingiz Khan, ruler of the Mongols.
اوگتای، پسر چنگیز خان، فرمانروای مغولها

Major events of the 11th-13th centuries in the region.

اتفاقات مهم قرنهای ۱۱ تا ۱۳ میلادی در منطقه

مشخصات تاریخی

سپاه قوی که توسط او و برادرش معزالدین فراهم شده بود دامنه تصرفات این سلسله را از نیشابور در شرق ایران تا خلیج بنگال در شمال هند گسترش داد.

دامنه وسیع این متصرفات بعد از حکومت این دو برادر مدت زیادی پابرجای نماند بعد از مرگ غیاث الدین در سال ۱۲۰۳ و به قتل رسیدن سلطان غیاث الدین در سال ۱۲۰۶ این سلسله شروع به از هم پاشیدن نمود.

خوارزمشاهیان که سپاهیان بسیاری از جنگاوران شمال را رهبری می کردند در سالهای ۱۲۱۵-۱۶ فیروزکوه پایتخت غوریان را محاصره کردند.

با ظهور چنگیزخان مغول در منطقه در سال ۱۲۲۰-۲ همه چیز دگرگون گردید. پسر چنگیزخان به نام اوگتای دویار فیروزه کوه را به تصرف درآورد و در نهایت این شهر و سلسله غوریان همانند بسیاری از شهرهای آباد و سلسله های قوی دیگر به تاریخ پیوست.

غوریان که سازندگان منار جام و شهر فیروزکوه- پایتخت تابستانیشان- بودند حکومتی شبیه به فدراتیو اولیه متشکل از قبایل کوهستانی داشتند. در سال ۱۰۰۹، سلطان محمود غزنوی، در سه نوبت مبلغان مذهبی را جهت دعوت به اسلام به این ساحه دور افتاده و کافر نشین فرستاد و در عین زمان سلجوقیان که رقبای غزنویان در آن دوره بشمار می رفتند سعی در تحت کنترل در آوردن این ساحه داشتند. بعد از جنگهای متمادی، غوریان با سلطان سلجوقی (سلطان سنجر) صلح کرده و عساکر را به دربار سلطان سنجر فرستادند و از جانب دیگر برای ارتباط با قطب قدرت دیگر آن زمان یعنی عباسیان، چندین گماشته به دربار آنان در بغداد روان شد. با تضعیف قوای همسایگان، اتحاد غوریان نیز بیشتر گردیده و فرصت مناسبی برای گسترش حیظه قلمرو این سلسله بوجود آمد. با افزایش قدرت غوریان در سال ۱۱۵۰ حکمرانان این سلسله تصمیم به تسخیر غزنین (غزنی کنونی) گرفتند که نهایتاً این شهر را تسخیر نمودند که سردار آنان به نام علاالدین حسین به نسبت حجم ویرانی ایجاد شد به نام جهان سوز معروف گردید. با جلوس سلطان غیاث الدین بر اریکه قدرت در سال ۱۱۶۳ نقطه عطفی در دوره تسلط غوریان پدید آمد.

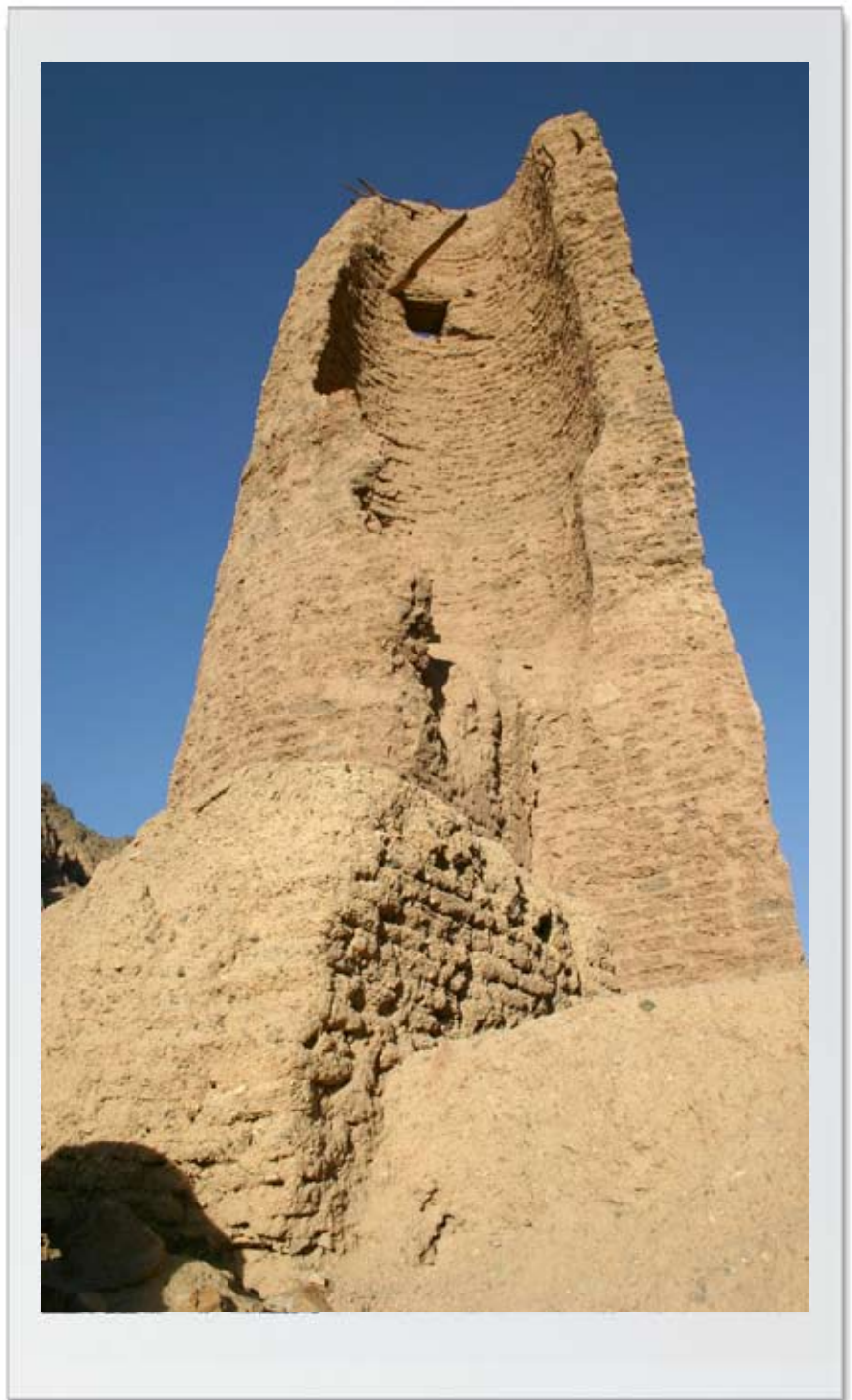
✦ The Ghurids and ancient Firuzkuh

Most of our information about the Ghurids comes from the chronicler Juzjani, who wrote his *Tabaqat-i Nasiri* in Delhi in 1260. Juzjani spent much of his youth in the royal court at Firuzkuh and thus cannot be considered an impartial source. Despite its remote location, the Ghurid court was prosperous, cosmopolitan and patronised the arts: in the time of Ghiyath al-Din, Firuzkuh was home to many scholars of law and religion, philosophers, orators and poets.

Juzjani records the opulence and luxuries of life in the Ghurid court: royal gardens and hunting extravaganzas, pearls, jewels, Turkish slaves, perfumed leather and silks; wine, pomegranate juice, cattle, horses and camels; carrier pigeons took messages along the defences; Ghurid armour and swords were the envy of their neighbours, as were their hunting dogs, which were reputed to be the match of lions.

Juzjani also states that the great fort of Baz Kushk-i Sultan at Firuzkuh was decorated with gold-inlaid pinnacles and two huge golden birds, while the portico of the congregational mosque was ornamented with a ring, chains and drums of gold. Largesse was, according to Juzjani, distributed among the population by the Sultan until the whole city was filled with wealth.

Although these accounts are doubtless exaggerated, they appear to have some basis in truth – the site of Jam has been badly affected by looting in recent years. Robber holes dug by antiquities thieves pockmark much of the site and have resulted in the loss and destruction of a lot of the archaeological remains left by the Ghurids.

Northern tower, Qasr Zarafshan.

برج شمالی، قصر زرافشان

An animal figurine unearthed at Jam.

شمالی از یک حیوان که زیر خاک در جام بدست آمده است.

Left: A modern election poster showing the Ghurid rulers.
تصویر سمت چپ:
یک شمای مدرن از
حکمروایان غوری

Right: Part of a wooden panel from a grave at Jam (Drawing by Danilo Rosati, MJAP 2005).

تصویر سمت راست:
پنل بدست آمده
از یک قبر در جام
(رسمی از دانیولو
رزاتی پروژه
منار جام ۲۰۰۵)

غوریان و فیروزکوه قدیم

جوزجانی در قسمتی از کتاب خود، مطلبی دارد در مورد دیوارهای عظیم و گنبد‌های طلا پوش شده اطراف باز کوشک سلطان در فیروزکوه که با دو پرندۀ بزرگ طلایی تزیین شده بوده، اوراقهای این کوشک زیبا با حلقه‌ها و زنجیرهای طلایی مزین شده گردیده بود. از نظر اجتماعی و سیستم مالی آن دوره، بر اساس همین منبع، خزانه دولتی بین مردم عادی تقسیم می‌گردید تا تمام مردم از آن مستفید گردند.

البته کلیه این نقل قولها را نمی‌توان کاملاً بیطرفانه دانست ولی بنا بر شواهد می‌توان بسیاری از این گفتارها را به حقیقت نزدیک دانست، که متأسفانه با غارت‌های انجام شده اخیر شواهد نیز به طبع کم گردیده است. حفاریات غیرقانونی که در حجم وسیعی صورت می‌گیرد اطلاعات با ارزش را از دسترس باستان‌شناسان برای همیشه خارج می‌نماید.

بیشتر اطلاعات ما در مورد غوریان بر می‌گردد به تاریخ شناس آن دوره، جوزجانی که کتاب طبقات ناصری خود را در سال ۱۲۶۰ در دهلی نوشت. نویسنده کتاب بیشتر دوران جوانی خود را در دربار غوریان در فیروزکوه گذرانده بود که با این توصیف نمی‌توان آراء و نظراتش را عاری از تعصب و یک جانبه دانست. با وجود دور دست بودن فیروزکوه، دربار غوریان بسیار مجلل، پر جنب و جوش و جایگاه مناسبی برای بسیاری از هنرمندان و هنر دوستان بوده است به نحوی که در دوره غیاث الدین این شهر مامن بسیار از مشایخ فلسفه، سخنوران و شاعران بوده است.

جوزجانی مطالب فروانی در مورد زندگی دربار مجلل غوریان را در نوشته‌های خود بیان کرده است: باغهای سلطنتی، شکار حیوانات وحشی، مرواریدها، جواهرآلات، غلامها و کنیزهای ترک، الیافهای زیبای ابریشمین، نوشیدنیها متنوع بخصوص آب انار، حیوانات اهلی اعم از گوساله، شتر، اسبها و کبوتران نامه بر. دو مورد جالبی که در مورد آن نقل شده سلاحها و سگهای معروف غوریان بوده که همسایگان به داشتن آن رشک می‌بردند.

Environmental change at the site of Jam. The photo on the left shows the site in 1959 (J. Lonsdale, 1959) while the photo on the right is from 2005 and shows the deforestation that has occurred.

تغییرات محیطی در ساحهء جام. تصویر سمت چپ نشان دهندهء ساحه در سال ۱۹۵۹ (جیم. لونسدل، ۱۹۵۹) و تصویر سمت راست که در سال ۲۰۰۵ گرفته شده بخوبی فرسایش ساحه را نشان می دهد.

✦ Research at Jam

After the demise of the Ghurids, Firuzkuh was largely forgotten by the outside world until reports of the minaret were recorded by Holdich during a survey of the Afghan Boundary Commission in 1886. The Minaret of Jam was re-discovered by S. Abdullah Malikyar Khalil in 1943, but it was not until after the French Mission led by Maricq and Wiet in 1957, that Jam came to the world's attention.

Further research was carried out at Jam in the early 1960s by Le Berre (published by Sourdell-Thomine in 2004) while Herberg and Davary conducted short archaeological surveys around Jam in the early 1970s. University expeditions from Cambridge (1959) and Oxford (1964) reached the site, as did intrepid travellers such as Freya Stark and, more recently, Rory Stewart, who published entertaining accounts of their journeys.

The minaret has been the focus of conservation and restoration plans for over 40 years, principally through the work of the architect Andrea Bruno, UNESCO and the Society for the Preservation of Afghanistan's Cultural Heritage (SPACH). This work has centred on efforts to stabilise the minaret, which has started to lean at an alarming angle in recent years.

Despite, or perhaps because of, all the attention that has been focused on the minaret, little archaeological work had been conducted on the surrounding site, until the inception of the Minaret of Jam Archaeological Project (MJAP) in 2003.

Work in progress on gabions to protect the minaret at Jam from the destructive spring floods.

کار بر روی گابین ها که برای جلوگیری از فرسایش متاثر از دریاهاى اطراف منار کار گذاشته شده است.

Sher Mohammad "Nuri", Mir Abdul Rawof Zakir and Farhad "Shamal" cleaning finds, 2005.

شیر محمد "نوری"، میر عبدالروف ذاکر و فرهاد "شمال" در حال پاک کاری آثار یافته شده - ۲۰۰۵.

تحقیق در جام

تحقیقات دانشگاهی نیز در سال ۱۹۵۹ از جانب پوهنتون کمبریج و در سال ۱۹۶۴ از جانب آکسفورد صورت گرفت که ما حاصل آن سفر محققانی نظیر فریا اتارکف و روری استوارت که قسمتی از سفر هایشان را به صورت کتابهای راهنما نیز چاپ نمودند.

مسأله حفاظت و بازسازی منار جام از اهم موارد در (حیطه باستانشناسی افغانستان) در این ۴۰ سال اخیر بوده است که در این راستا افرادی نظیر اندرو برنو و موسساتی نظیر یونسکو و اسپچ (SPACH) فعالیتهای بسیاری نموده اند. کلیه توجهات فعلی به سمت جلوگیری از کج شدن بیشتر منار که بسیار خطرناک می باشد جلب شده است. با وجود همه این کارهای انجام شده روی منار جام، به عقیده ما مسأله اطراف این منار تا قبل از پروژه باستانشناسی منار حجم کمتری از توجه را بخود جلب کرده بود.

بعد از افول و سقوط غوریان، شهر فیروز کوه و کلیه آثار آن برای سالیان دراز از چشم دنیای بیرون پنهان ماند تا اینکه در سال ۱۸۸۶ فردی به نام هولدیج در یک ماموریت برای شناختن مرزهای افغانستان به منار جم برخورد.

در سال ۱۹۴۳ این منار توسط عبدالله ملکیار خیل به عبارتی دوباره کشف گردید و در سال ۱۹۵۷ طی یک ماموریتی که از جانب کشور فرانسه به رهبری ماریک ویت انجام پذیرفت دوباره به منظر جهانیان نمودار گردید.

در اوائل دهه ۱۹۶۰ تحقیقات بیشتری توسط لی بر (منتشر شده توسط ساردل-تومین در ۲۰۰۴) بر روی منار جام صورت گرفت و در سال ۱۹۷۰ دیگر ماموریت‌های باستانشناسی به شمول هربرگ و دلوری به صورت کوتاه مدت انجام پذیرفت.

The dedication panel from the minaret.

پنلی اهدایی به منار.

✦ The Minaret of Jam

The Minaret of Jam stands about 62 m tall – the only taller comparable structure is the Qutb Minar in Delhi, which was also built by the Ghurids in ca 1199. The Minaret of Jam is dedicated to the Ghurid ruler Ghiyath al-Din Muhammad b. Sam who reigned from 1163-1203 CE, but the precise date of its construction is uncertain – the date is either 570 hejira (1174-5 CE) or perhaps less likely 590 hejira (1193-4 CE). If it was built in 570 hejira, it may have been erected to commemorate the recapture of Ghazna from the Ghuzz Turks.

The exterior of the minaret is covered with complex geometric designs, and intertwined verses of the Sura Maryam (XIX) – the story of Mary, mother of Jesus – from the holy Qur'an. Architecturally, the minaret is also fascinating. A double spiral staircase leads up to three balconies, whose wooden balustrades are now largely missing. Its original entrance is buried beneath several metres of alluvium – legend has it that a tunnel leads from the minaret under the Hari Rud to Qasr Zarafshan.

The purpose of the minaret (or perhaps more accurately, the 'tower') remains a matter of debate. The inscriptions suggest that it had a religious significance, and archaeological evidence of a large courtyard building has been found to the east of it. The structure may of course have had multiple

functions, acting as a victory tower, a commemoration of the region's conversion to Islam and / or a minaret from which the call to prayer was made for a nearby mosque.

The interior of the minaret.

قسمت داخلی منار

The Minaret of Jam, looking south.
تصویری از منار جام از سمت جنوب

منار جام دارای ارتفاع نزدیک به ۶۲ متر بوده که از نظر ساختار تنها رقیب منار قنبل در دهلی است، منار قطب خود نیز توسط غوریان در سال ۱۱۹۹ بنا گردیده است. ساخت منار جام منسوب است به سلطان غیاث الدین حاکم وقت غوریان که مابین سالهای ۱۱۶۳ الی ۱۲۰۳ حاکم مطلق غوریان بود. با وجود این تاریخ ساخت این اثر به طور کامل مشخص نیست. برای ساخت آن دو تاریخ دارای اعتبار بیشتری است یکی ۵۷۰ هجری که برابر با ۱۱۷۴ میلادی و دیگری سال ۵۹۰ هجری یا ۱۱۹۳ میلادی است البته در صورت پذیرش تاریخ اولی یعنی ۵۷۰ هجری می توان دلیل خوبی که همان فتح غزنین از دست ترکهای غز بوده است را مد نظر گرفت. قسمت خارجی منار دارای تزئینات زیبا مرکب از تزئینات هندسی و آیه های سوره مريم که روایت داستان حضرت مريم مادر حضرت عیسی در قران شریف (سوره ۱۹ قران شریف) می باشد. دیگر نکته با اهمیت معماری این بنا است، زینه های که به سه بالکن ختم می گردد متأسفانه کتارهای چوبی آن از بین رفته است. دروازه های ورودی در زیر خروارها خاک دفن شده و به روایت افسانه ها راه های مخفی مابین قصر زرافشان و منار جام از زیر هریرود وجود دارد. هدف از ساخت این منار (یا بهتر بگویم این برج) هنوز در حاله ای از ابهام باقی مانده است از نوشته های پیرامون منار چنین بر می آید که این منار دارای اهمیت مذهبی مهمی بوده است خصوصاً با کشفیات باستانشناسی اطراف شرق منار که به نوعی گویای یک حیاط بزرگ می باشد. دلایل بسیاری را برای ساخت این منار ذکر کرده اند از موارد زیر دارای قوت بیشتری است، به عنوان برج پیروزی به یاد بود تغییر دین به اسلام و یا برجی برای گفتن اذان برای مسجدی که در نزدیکی آن بوده است.

The brick foundations of the Ghurid bridge which once spanned the Hari Rud at Jam.

بقایای یک پل خشتی دروړه غوریان که بروی هریرود در جام بنا شده بود.

UNESCO World Heritage Site

The international importance of the minaret and archaeological site at Jam was recognised in 2002, when it was successfully nominated as Afghanistan's first World Heritage Site. There are over 830 World Heritage Sites around the globe. The World Heritage Committee, which oversees these sites, is part of UNESCO – the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – which was founded in 1945. UNESCO seeks to encourage the identification, protection and preservation of cultural and natural heritage around the world considered to be of outstanding value to humanity.

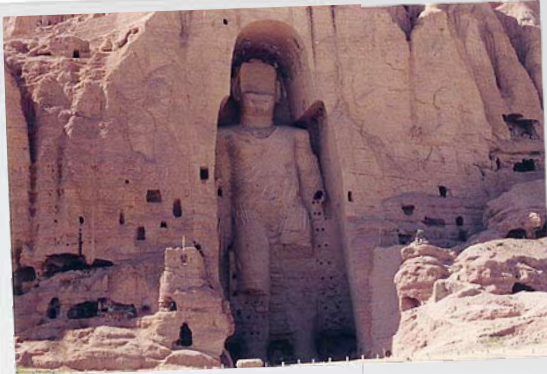
The archaeological landscape at Jam is diverse – it includes fortifications and river defences, a mountain-top elite refuge and cistern, urban and industrial remains, the remnants of an ancient bridge and a Persian-Hebrew cemetery. Many more sites would be located if the area was surveyed systematically.

UNESCO states that: “A key benefit of ratification, particularly for developing countries, is access to the World Heritage Fund. In the case of sites, such as Jam and

Bamiyan, included on the List of World Heritage in Danger, the attention and the funds of both the national and the international community are focused on the conservation needs of these particularly threatened sites... the inscription of a site on the World Heritage List brings an increase in public awareness of the site and of its outstanding values, thus also increasing the tourist activities at the site. When these are well planned for and organized respecting sustainable tourism principles, they can bring important funds to the site and to the local economy.”

In July 2006, UNESCO announced a review of whether Afghanistan's World Heritage Sites of Jam and Bamiyan still need to be considered as ‘in danger’.

For further information, see the World Heritage website: <http://whc.unesco.org>

One of the world-famous Buddhas of Bamiyan, prior to their destruction by the Taliban in 2001. Photo by Brigitte Neubacher, 1997.

عکسی از بودای معروف بامیان در سال ۱۹۹۷ توسط بریگیت نوباخر، این مجسمه عظیم در سال ۲۰۰۱ توسط طالبان تخریب گردید.

An ancient cistern above Jam which could hold at least 80,000 litres of water.

یک آب انبار قدیمی به ظرفیت ۸۰۰۰۰ لتر آب در قسمتهای بالای جام.

میراث جهانی یونسکو

در خصوص ساحاتی نظیر جام و بامیان که در لیست آثار در معرض خطر نیز قرار گرفته اند، می تواند توجه بیشتر ملی و بین المللی را به این ساحات جلب نماید و از جانب دیگر درج این ساحات در این لیست باعث افزایش آگاهی جهانیان نسبت به اهمیت ساحه و در نتیجه جلب توریست بیشتر به ساحه می گردد.

و در صورت درست بودن مدیریت می تواند خیل عظیم توریست ها و متعاقب آن کمکهای مالی به ساحه را به همراه داشته باشد.

در جولای ۲۰۰۶ یونسکو مطلبی را بررسی نمود مبنی بر اینکه "ساحات جام و بامیان را هنوز هم می توان در لیست آثار در معرض خطر قرار داد یا خیر".

برای اطلاعات بیشتر در مورد لیست میراث جهانی یونسکو به آدرس ذیل مراجعه نمایید:

<http://whc.unesco.org>

اهمیت بین المللی منار جام و ساحه ماحول آن زمانی به جهانیان دوباره معرفی شد که به عنوان اولین ساحه افغانستان برای شامل شدن در لیست میراث جهانی یونسکو معرفی گردید. بیش از ۸۳۰ ساحه در این لیست شامل می باشد، این ساحات توسط کمیته ای در داخل یونسکو - سازمان علمی، فرهنگی و تحصیلی ملل متحد- در سال ۱۹۴۲ در داخل سازمان ملل متحد ایجاد گردید. این سازمان در پی شناسایی، حفاظت و مرمت میراث فرهنگی و طبیعی هستند که ارزش قابل ملاحظه ای برای بشریت می تواند داشته باشد.

ساحه باستانی جم از لحاظ داشتن مناطق تاریخی بسیار متنوع می باشد که شامل استحکامات و بناهای اطراف دریا، آب انباری که در بالای کوه تعبیه شده، بقایای یک شهر، بقایای یک پل قدیمی و قبرستان یهودیان فارس است که مطمئناً باید چشم انتظار کشفیات بیشتر تاریخی در این ساحه داشته باشیم.

طبق اظهارات یونسکو یکی از بزرگترین فرصتهایی که کشورهای در حال توسعه می توانند از شامل نمودن آثارشان در لیست میراث جهانی یونسکو ببرند، استفاده از کمکهای مالی این سازمان برای حفاظت این ساحات می باشد.

Some of the many robber holes in the Beydan Valley. Each robber hole dug destroys another piece of Afghanistan's fascinating history.

تعدادی از حفاریهای بی شمار
غیر قانونی که هر کدامشان
گوشه ای از تاریخ را تخریب
می کند.

Photo by Ivan Cucco, MJAP 2003

عکس از ایوان کوکو پروژه باستانشناسی منار جام ۲۰۰۳

The Looting of Antiquities

The illicit looting of antiquities has severely affected many archaeological sites in Afghanistan and Jam is, unfortunately, no exception.

One of the aims of the Minaret of Jam Archaeological Project has been to investigate the looting of the site, in terms of the damage already done, the current state of preservation of what remains and ways of monitoring the site in the future. We are doing this using a combination of traditional archaeological survey techniques, high resolution satellite images and Global Positioning Systems technology.

In 2005, our study of the North Bank of the Hari Rud focussed on a 50 m wide strip, stretching for 225 m. We recorded 121 robber holes in this narrow strip, amounting to a robbed area of 1,245 m². This represents 11% of the area investigated – by comparison, a normal archaeological excavation would usually excavate only 1-2% of a site over the course of many seasons. We estimate that there are about 360 robber holes across this one hillside alone. Hundreds of other robber holes riddle the rest of the site.

Most of the looted objects eventually find their way onto

the Western and Gulf State art markets, often using drug smuggling routes. Collectors who buy objects from looted archaeological sites like Jam are guilty of contributing to the large-scale destruction of Afghanistan's cultural heritage. If you are offered antiquities for sale, please do not buy them because this encourages further robbing. It is also illegal to pick up and keep objects from an archaeological site, even if they are broken and appear to be of no value. Even bringing objects back to the rest-house reduces the amount of accurate information that archaeologists can glean from their survey work.

Pottery pieces found in robber holes.

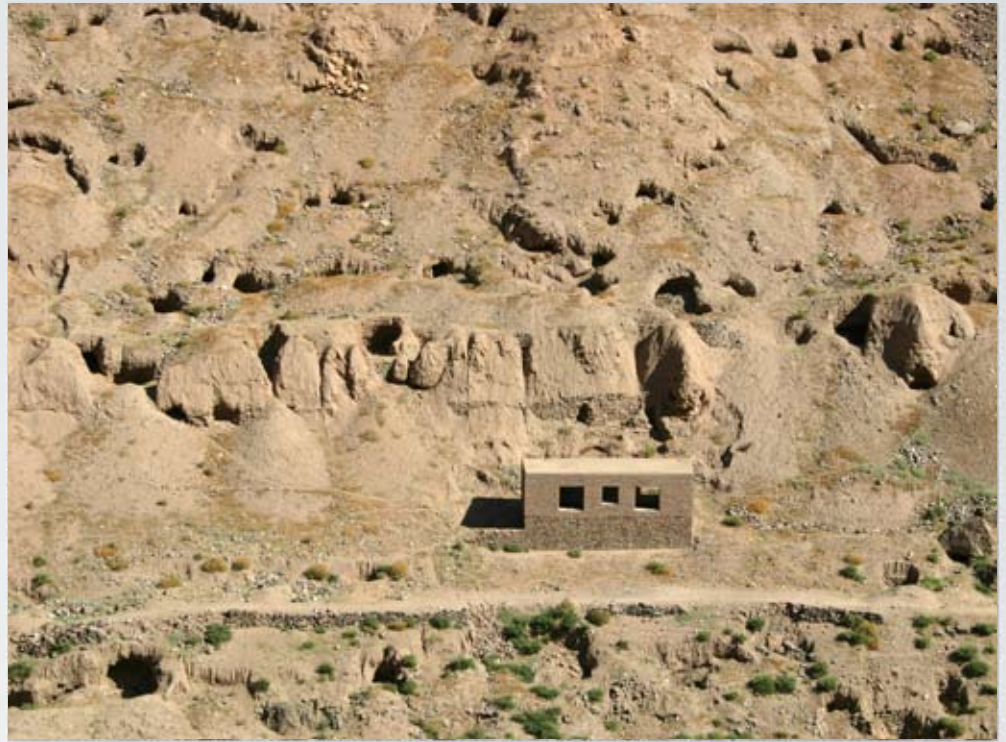
پارچه های سرامیک که
از حفاریهای غیر قانونی
بدست آمده است

Photo by Ivan Cucco, MJAP 2003

عکس از ایوان کوکو - پروژه باستانشناسی منار جام ۲۰۰۳

Robber holes on the
North Bank of the Hari
Rud, Jam.

حفریات غیر مجاز در ساحل
شمالی هریرود - جام

غار ت آثار عتیقه

این حفاریها تنها گوشه ای از صدها حفاری غیر مجاز دیگری است که در کل ساحه قابل ملاحظه میباشد. بیشتر این آثار از کانال قاچاقچیان سر از بازارهای کشور های غربی و مناطق خلیج در می آورند. می توان گفت کلکسیونر های عمده ای که به طور مثال از ساحه جام آثار دارند از بزرگترین محرکان تخریب این ساحه و میراث فرهنگی افغانستان به شمار می روند پس شمایی که قصد فروش اثری را دارید لطفاً دست نگهدارسته و این کار را نکنید که این امر خود تشویقی برای دیگران برای انجام عمل مشابه می گردد. و گذشته از آن برداشتن و داشتن یک اثر باستانی خود نیز از لحاظ قانونی خالی از اشکال نمی باشد حتی اگر اثر مذکور شکسته و بی ارزش به نظر آید و اگر هم اثر به مکان اصلی خویش برگردانده شود این اثر بسیاری از اطلاعات ارزشمند خود برای همیشه از دست می دهد.

غار ت آثار عتیقه در کلیه ساحات باستانی افغانستان به شدت جریان دارد و متأسفانه ساحه جام نیز از این امر مستثنی نیست. یکی از اهداف پروژه باستانشناسی جام، بر آورد حجم این غار تها و تخریبات وارده بر ساحه بوده تا با مطالعه و بررسی آن بتوان استراتژی منظمی در راستای نگهداری و مواظبت از آن طرح نمود. برای رسیدن به این اهداف ما در کنار ابزار آلات و شیوه های قدیم از شیوه های مدرن مثل استفاده از تصاویر ماهواره ای و سیستم موقعیت یاب جهانی (GPS) استفاده نموده ایم. در سال ۲۰۰۵ ما مطالعات خود بر روی کنار های شمالی هریرود در نواری به عرض ۵۰ و طول ۲۲۵ متر متمرکز کردیم. در این محیط کوچک چیزی در حدود ۱۲۱ حفاری غیر مجاز برابر با مساحتی نزدیک به ۱۲۴۵ متر مربع شناسایی گردید. این ساحه چیزی نزدیک به ۱۱٪ از کل ساحه تحقیق شده را تشکیل می دهد، با در نظر داشت این مهم که به طور معمول ۱-۲٪ از هر ساحه در هر نوبت قابل اکتشاف و شناسایی است می توان تخمین زد حفاریهای غیر مجاز تنها بر روی این ساحه کوچک به عدد ۳۶۰ برسد.

Ghulam Naqshband Rajabi wet sieving botanical remains for analysis.

غلام نقشبند رجبی در حال غربال نمودن بقایای پیدا شده برای آزمایشات بیشتر.

✦ The Minaret of Jam Archaeological Project (MJAP)

The Minaret of Jam Archaeological Project (MJAP) was initiated by the Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente, on behalf of UNESCO and the National Afghan Institute of Archaeology (NAIA). A short preliminary season of fieldwork was undertaken in August 2003. The second season of work took place in August 2005, this time as an independent project, working in conjunction with our colleagues in NAIA, and with UNESCO’s approval.

We are investigating the day-to-day lives of the Ghurids – their diet and farming practices, craft production, trading contacts and their society.

We have embarked on a major study of Ghurid ceramics, using petrographic thin section analysis to determine how much of the wide range of pottery found at Jam was locally made, and how much was imported. High-status pottery sherds from China and Iran have already been identified by our ceramics specialist, as well as more mundane, locally made pots.

We have also collected archaeo-botanical and -zoological samples for scientific analysis. 96% of the animal bones studied thus far are from sheep or goats, which seem to have been kept for their milk and wool at nearby sites. Meat was probably a luxury and hunting appears to have played a negligible role in their diet. The botanical remains include wheat and barley, lentils and chickpeas, grape seeds and figs. The carbonised remains of wood indicate that the vegetation around Jam in the 12th-13th centuries was more varied than today’s, although broadly similar.

Geomorphological analysis of alluvial sediments has shown that the large courtyard building beside the minaret was inundated by flooding – this fits Juzjani’s account of the mosque at Firuzkuh being washed away in a flash-flood sometime around 1200 CE.

پروژه باستانشناسی منار جام

پروژه باستانشناسی منار جام در آغاز توسط انستیتوت ایتالیایی برای آفریقا و شرق (ISIAO) به نیابت از یونسکو و انستیتوت ملی باستانشناسی افغانستان شروع گردید. کارهای کوچک و ملی بنیادی این پروژه در آگوست ۲۰۰۳ شروع و قسمت دوم این پروژه در آگوست ۲۰۰۵ به طور مستقل همگام با انستیتوت ملی باستانشناسی افغانستان و تصویب یونسکو انجام پذیرفت.

در این پروژه ما زندگی روزمره غوریان، رژیمهای غذایی و نحوه کشت و زرع، تولیدات دستی، ارتباطات تجاری و اجتماعی آنها را مورد مطالعه قرار دادیم.

ما مبادرت به یکسری مطالعات روی سرامیک دوره غوریان کردیم تا با مطالعه این سرامیکها از لحاظ مواد به کار رفته آن مشخص نماییم چه حجم از این سرامیکها در خود جام و چه مقدار در خارج تهیه و به جام وارد شده است. در این میان تعداد پارچه های سرامیک های کلان که به نظر می رسد از ایران و هند به ساحه آورده شده اند به همراه سرامیکهای محلی پیدا گردید.

در این میان آثار قدیمی باقی مانده از حیوانات نیز از ساحه برای مطالعات باستانشناسی خود جمع آوری نمودیم. ۹۶٪ استخوانهای بدست آمده از استخوانهای گوسفند و بز بوده که برای تولیدات غذایی، پشم و غیره نگهداری می کرده اند. از تحقیقاتمان در مورد رژیم غذایی آن مردمان بر می آید که در آن زمان گوشت یک غذای اشرافی و شکار از مهمترین منابع تغذیه به شمار می رفته است. دیگر بقایای بدست آمده از گیاهان نظیر جو و گندم و نخود، دانه های انجیر و انگور در این میان یافت شده است. از بقایای بدست آمده بر می آید که فضای سبز آن زمان با زمان حال تا حدودی فرق داشته ولی از بعضی لحاظ بسیار شبیه حال بوده است.

با استفاده از مطالعات جیوفورمولژی انجام شده، ساحه بزرگی در کنار منار جام ثابت شده است که به نحوی تصدیق اظهارات جوزجانی مبنی بر تخریب مسجد بزرگ فیروزکوه که در سال ۱۲۰۰ انجام شده است، میباید.

Sher Mohammad "Nuri" and Mir Abdul Rawof Zakir recording courtyard paving near the minaret.
شیر محمد "نوری" و میر عبدالروف ذاکر در حال اندازه گیری ورودی حیاط نزدیک منار.

✦ The Potential for Future Work

As this short booklet has hopefully shown, the Ghurid period is an important part of Afghanistan's history. We hope that future work will focus on the following research goals:

- A broader, more systematic survey of the archaeological landscape around Jam is urgently needed. In 2005 we found a pottery kiln and large buildings over 2 km from the minaret, which warrant further investigation, as do the remains of the Ghurid fortresses, fortifications and houses around the minaret.
- Non-intrusive, geophysical survey techniques such as ground penetrating radar and small-scale excavations could be used to investigate the large courtyard building next to the minaret. If we can outline the building's plan, we may be able to determine whether it was a mosque.
- Much more research needs to be carried out into what life at Jam was like in the 12th-13th centuries. A programme of small-scale, carefully targeted excavations is required to investigate Ghurid architecture and retrieve more samples for scientific analysis.
- The archaeological remains at Jam present us with a unique opportunity to investigate the decline and the fall of the Ghurid sultanate and to gain a more balanced understanding of the effects of the Mongol campaigns in this part of Central Asia. Was the site besieged and abandoned suddenly, as the historical sources suggest, or was the decline of the Ghurid summer capital more gradual? Can we identify a deterioration in the inhabitants' standard of living, as the supply of luxury goods from the Ghurid empire dried up?

The Minaret of Jam and the surrounding archaeological site have started to yield some of their secrets, but much more research remains to be done.

Heavily eroded watch-towers overlooking the Beydan Valley at Jam.
بقایای خراب شده برج دیده بانی که بر روی دره بیدن نما دارد.

The interior of a kiln discovered near Jam.

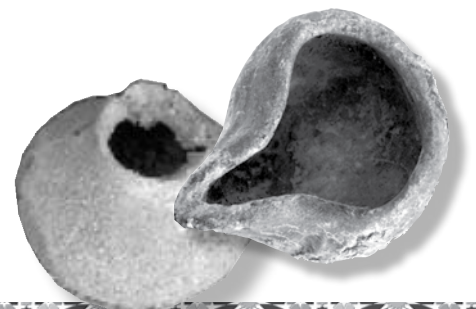
قسمت داخلی یک کوره
خشت پزی که نزدیک
جام موقعیت دارد.

پتانسیل کاری آینده

- همانطوری که از این جزوه آموزشی بر می آید، دوره غوریان از مهمترین قسمت تاریخ افغانستان به حساب می آید و امیدواریم که کارهای آینده بر روی این اهداف متمرکز گردد.
- سروی وسیعتر و با نظم بیشتر از ساحه تاریخی اطراف جام کاملاً ضروری به نظر می رسد. در سال ۲۰۰۵ ما به یک کوره خشت پزی و ساختمانهای کلان که در فاصله ۲ کیلومتری از منار جام قرار داشت برخورد نمودیم که این خود تحقیقات بیشتری را می طلبد. علاوه بر آن به این مجموعه می توان به قلاع غوریان و خانه های اطراف منار نیز اشاره کرد.
 - استفاده از نمونه برداریهای ژئوفیزیکی غیر مخرب با استفاده از رادارهای نفوذ کننده در عمق زمین و حفاریات کوچک در اطراف منار جام نیز می تواند از پروژه های آینده باشد تا بتوان اطلاعات بیشتری در مورد پلان اطراف منار و یافتن اطلاعات بیشتر در مورد اینکه آیا این ساحه مسجد می باشد یا خیر.
 - تحقیقات بیشتری در مورد نحوه زندگی مردم جام در قرون ۱۲-۱۳ باید صورت بگیرد. در این باره می توانیم از نمونه برداری کوچک و حفاریات مشخص در ساحاتی که معماری غوری وجود دارد، استفاده کرد.
 - بقایای باستانی جام به ما فرصت عالی را در مورد یافتن علل سقوط سلطنت غوریان و فهم درستی از تاثیرات حمله مغولها در این قسمت از قلب آسیا می دهد و اینکه آیا غوریان به یکباره فرو ریختند یا سقوط آنها تدریجی بوده است؟ و آیا می توان با مشخص کردن ارزش وسایل استفاده شده و بدست آمده از خانه ها اهالی، پی به این مهم برد یا خیر؟
- این ساحه عظیم و با ارزش شروع به نمایاندن بسیاری از اسرار خود کرده است ولی با این وجود بسیاری از رازهای آن هنوز هم سرپوشیده باقی مانده است.

- Ball, W., 1982. *Archaeological Gazetteer of Afghanistan*. Tome 1. Paris: Editions Recherche sur les civilisations.
- Ball, W., 2002. The Towers of Ghur: A Ghurid Maginot Line? In W. Ball and L. Harrow (eds.), *Cairo to Kabul. Afghan and Islamic Studies presented to Ralph Pinder-Wilson*. London: Melisende, 21-45.
- Bosworth, C.E., 1961. The Early Islamic History of Ghur. *Central Asiatic Journal* 5: 116-33.
- Bruno, A., 2003. The Minaret of Jam. *World Heritage Review*, 4-15.
- Flood, F.B., 2005. Ghurid monuments and Muslim identities: epigraphy and exegesis in twelfth-century Afghanistan. *The Indian Economic and Social History Review*, 42 (3), 263-94.
- Herberg, W., 1976. Topographische Feldarbeiten in Ghor: Bericht über Forschungsarbeiten zum Problem Jam-Ferozkoh. *Afghanistan Journal*, 3.2: 57-69.
- Juzjani, 'Uthman ibn Siraj al-Din. *Tabakat-i-Nasiri: a General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, including Hindustan, from A.H. 194 [810 A.D.], to A.H. 658 [1260 A.D.], and the Irruption of the Infidel Mughals into Islam*, tr. H.G. Raverty, 1881. London: Gilbert & Rivington.
- Maricq, A. & G. Wiet, 1959. *Le Minaret de Djam: la Découverte de la Capitale des Sultans Ghorides (XIIIe-XIIIe siècles)*. Paris: Délégation archéologique française en Afghanistan.
- Pinder-Wilson, R., 2001. Ghaznavid and Ghurid Minarets. *Iran*, XXXIX: 155-86.
- Sourdél-Thomine, J., 2004. *Le minaret Ghoride de Jam. Un chef d'oeuvre du XIIIe siècle*. Paris: Memoire de l'Academie des Inscriptions et Belles Lettres.
- Stark, F., 1970. *The Minaret of Djam*. London: John Murray.
- Stewart, R., 2004. *The Places In Between*. London: Picador.
- Thomas, D.C., 2004. Looting, heritage management and archaeological strategies at Jam, Afghanistan. *Culture Without Context* 14 (Spring 2004): 16-20. (<http://www.mcdonald.cam.ac.uk/iarc/culturewithoutcontext/issue14/thomas.htm>)
- Thomas, D.C., in press. Firuzkuh – the Ghurid summer capital, in A.K. Bennison and A.L. Gascoigne (eds.), *Cities in the pre-modern Islamic world: the urban impact of state, society and religion*. London: Routledge Curzon.
- Thomas, D.C. & A.L. Gascoigne, 2006. Recent Archaeological Investigations of Looting around the Minaret of Jam, Ghur Province, in J. van Krieken-Pieters (ed.), *Art and Archaeology of Afghanistan: its Fall and Survival. A Multi-disciplinary Approach*. Leiden: E.J. Brill. 155-67.
- Thomas, D.C., G. Pastori & I. Cucco, 2004. Excavations at Jam, Afghanistan. *East and West* 54: 87-119.
- Thomas, D.C., G. Pastori & I. Cucco, 2005. The Minaret of Jam Archaeological Project. Antiquity 79/303 On-line Project Gallery – <http://antiquity.ac.uk/ProjGall/thomas/index.html>
- Thomas, D.C., K. Deckers, M.M. Hald, M. Holmes, M. Madella & K. White, in press 2006. Environmental Evidence from the Minaret of Jam Archaeological Project, 2005. *Iran*, 44.
- Vercellin, G., 1976. The Identification of Firuzkuh: a Conclusive Proof. *East and West*, 26: 337-40.

The work of the Minaret of Jam Archaeological Project would not have been possible without the hard work and assistance of many people, particularly the team members in 2003 and 2005, and the specialists who have subsequently analysed our scientific samples.

We are particularly grateful to the funding bodies whose grants made our work possible – UNESCO in 2003; the Ancient Persia Fund, the Barakat Trust, the British Academy, the British Embassy in Kabul, the Committee for Central and Inner Asia, the Lonely Planet Foundation, the Stein-Arnold Exploration Fund and the Van Berchem Foundation in 2005.

Wahid Parvanta, Honorary Cultural Attaché at the Afghan Embassy in London has been unstinting in his encouragement for the project, as has Mr Sayed Omar Sultan, Deputy Minister of Culture and Youth (Culture Affairs), Researcher Mh. Nader Rassoli, Director of the National Afghan Institute of Archaeology and Assistant Senior Researcher Mir Abdul Rawof Zakir, the Deputy Director. Much of our work in Afghanistan would have been impossible without the wisdom, experience and friendship of Ghulam Naqshband Rajabi. Prof. Giovanni

Verardi, of Istituto Italiano per l’Africa e l’Oriente, was also generous with his guidance.

We are grateful to Jim Williams, Masanori Nagaoka and Graciela Gonzalez-Brigas, of UNESCO in Kabul for their assistance, and to the Society for the Preservation of Afghanistan’s Cultural Heritage (SPACH) – especially Ana Rodriguez and Christophe Sivillion. The staff of the British Embassy in Kabul, particularly the then Ambassador, Her Excellency Dr Rosalind Marsden and 2nd Political Secretary, Colin Ball, were most hospitable and helpful during our fieldwork in 2005, and we value their on-going support greatly.

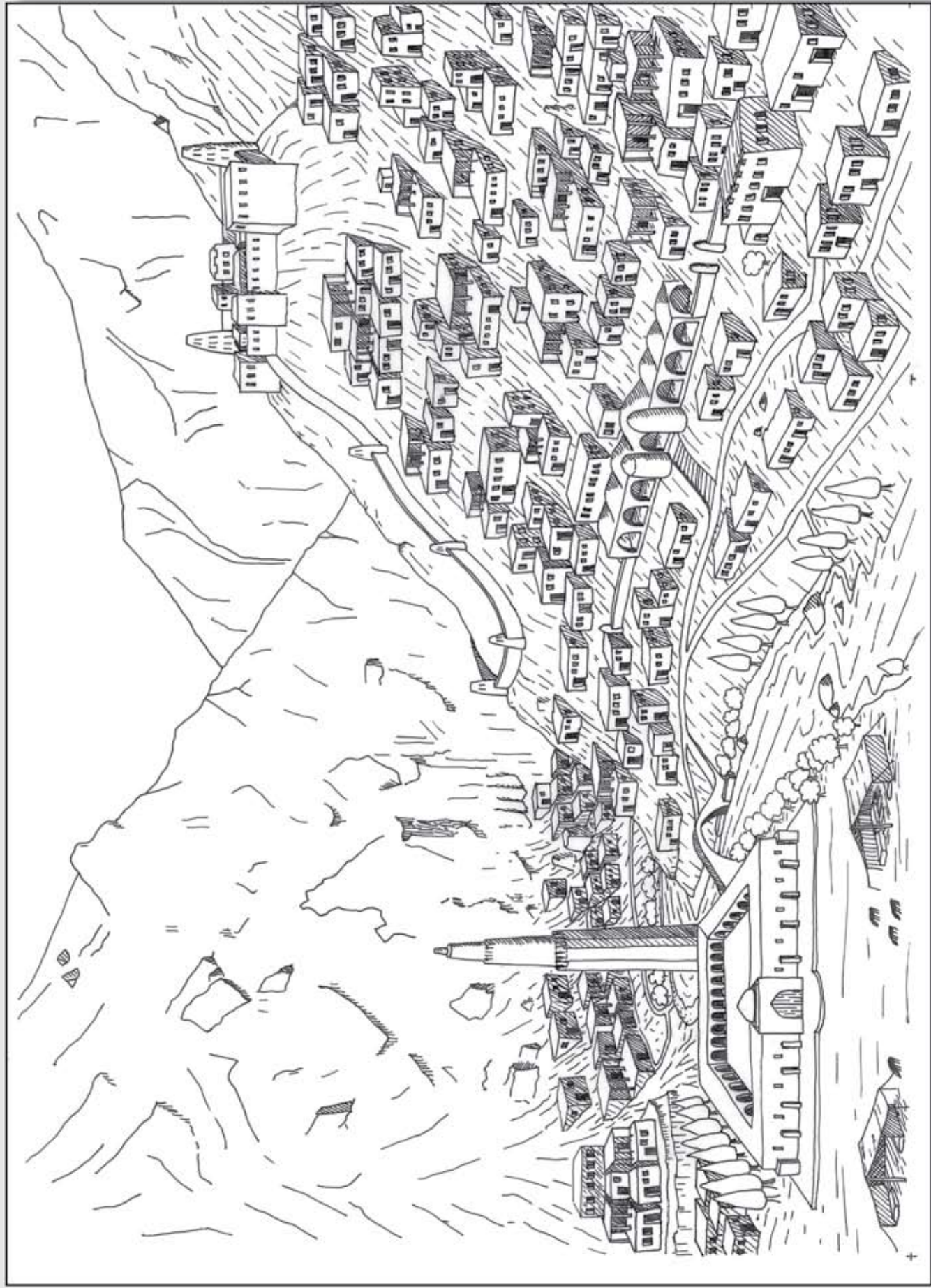
Reza-e Sharif worked diligently on the translation of the booklets, which were skilfully prepared for publication by Ben Churcher of Astarte Resources in Canberra, Australia. Catriona Bonfiglioli drew the evocative reconstruction of what Jam may have looked like on Page 24.

Last, but by no means least, we are indebted to Commander Abdul Bashir, the staff of the Ministry of Information Culture and Youth rest-house and the people of Jam for their warm welcome and assistance.

مقدردانی

کار پروژه ده باستانشناسی منار جام بدون کمک و سخت کوشی بسیاری از افراد بخصوص متخصصینی که در سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵ با تیم و بعد از آن همکاری داشتند امکان پذیر نمی بود. تشکر می کنیم از کمکهای مالی موسسات و افرادی که بدون کمک آنان امکان انجام این پروژه غیر ممکن به نظر می رسید: یونسکو در سال ۲۰۰۳، انشنت پرشیا فوند، برکت تراست، بریتیش آکادمی، سفارت انگلستان در کابل، کمیته آسیای مرکزی و داخلی، بنیاد لونی پلنت، ستین-آرنولد اکسپلوریشن فوند و بنیاد وان برخم در سال ۲۰۰۵. وحید پروانئا، اتشه محترم فرهنگی سفارت افغانستان در لندن که در اجرای این پروژه بسیار مشوق بودند، آقای سید عمر سلطان معین فرهنگی وزارت اطلاعات و جوانان (امور فرهنگی) محقق محمد نادر رسولی، مدیر انستیتوت ملی باستانشناسی و معاون سر محقق میر عبدالروف ذاکر، معاون بسیاری از کارهای ما در راستای پروژه مقدور نمی شد مگر با هماهنگی دوستانه غلام نقشبند رجبی، پروفیسور حیوانی و راردی از انستیتوت ایتالیا برای شرق و آفریقا که با راهنماییشان کمک شایان توجه ای نمودند.

بسیار متشکریم از جیم ویلیامز، ماسانوری ناگاوکا و گراشیلانگنز الز جریگاز از یونسکو در کابل و انجمن حفظ میراث فرهنگی افغانستان بخصوص انا رودریگز و کریستف سیویلیون. کارمندان سفارت انگلستان در کابل بخصوص سفیر محترم دکتر روز الیند مرسدن و سکرتر دوم سیاسی، کولین بال که مهمانوازی و کمک شایان توجه ای در سال ۲۰۰۵ در اجرای پروژه با ما داشتند. و از رضا شریفی که با پشتکار فراوان خود ترجمه این متون را بر عهده داشتند و بن چرچر از استارت ریسورس در کانبرا ای استرالیا که برای چاپ آماده کردند. کاترینا بونفیلولی که رسامی از جام که در صفحه ۲۴ مشاهده می کنید را رسم کردند. و در آخر ولی نه به عنوان آخرین نفر متشکریم از قوماندان عبدالشیر، کارمندان مهمانخانه و زات اطلاعات، فرهنگ و جوانان در منطقه و کلیه مردم جام که با مهمانوازی خویش در اجرای پروژه به ما یاری رساندند.

An artist's reconstruction of how Jam may have looked in its heyday.

تصویر احتمالی جام در دوران شکوه که توسط یک هنرمند بازسازی گردیده است.